

АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНИХ РИЗИКІВ

Обґрунтовано сутність і значення інноваційних ризиків. Проаналізовано негативні і позитивні аспекти інноваційного ризику для підприємства-інноватора.

Ключові слова: інновація, ризики, інноваційна діяльність підприємств, класифікація інноваційних ризиків, інноваційний процес

В економічній літературі по-різному тлумачиться поняття ризику, його елементи та їх характеристика. Це пояснюється багатоглядністю цього явища, а також практично повним його ігноруванням у чинному законодавстві, а в окремих випадках обмеженим застосуванням у практиці та управлінській діяльності підприємства. Ризик – це складне явище, з яким необхідно рахуватися у будь-якій сфері діяльності. Його можна тлумачити як небезпеку, можливість збитку або втрати.

Ситуацію ризику розглядають як різновид невизначеності, коли настання подій ймовірне і може бути визначене. У цьому випадку об'єктивно існує можливість оцінити ймовірність подій, які приблизно виникають у результаті спільної діяльності партнерів з виробництва, впливу природного середовища на розвиток економіки, впровадження науково-технічних досягнень тощо. Тобто ризик є моделлю зняття суб'єктом невизначеності, оскільки прагнучи «зняти» ризиковану ситуацію, суб'єкт робить вибір і прагне реалізувати його.

Діяльність підприємства в усіх її формах поєднується з численними ризиками, ступінь впливу яких на результати його господарювання доволі високий. Поряд з ризиком інноваційної діяльності наявні такі, які обов'язково виникають у разі недостатньої уваги підприємства до інноваційної діяльності (ризик банкрутства, зменшення попиту, витіснення з традиційних ринків тощо). В інноваційному процесі є значна частка ризику. Але це не повинно зупинити підприємства, які хочуть мати повні конкурентні переваги. Вони повинні ризикувати, впроваджувати новітні досягнення науки, нову продукцію і технологію, нову систему управління працею та виробництвом.

Розроблення інноваційних продуктів майже завжди характеризується ризиком, а відмова від інноваційної діяльності може призвести до втрати підприємством своїх ринкових позицій. Під інноваційним ризиком розуміють такий, який виникає при будь-яких видах діяльності, пов'язаних з інноваційними процесами, розробкою та виробництвом нової продукції, робіт, послуг.

Дж. М. Кейнс ввів у науку поняття «схильність до ризику» характеризує інвестиційні і підприємницькі ризики, одним із перших почав класифікувати ризики.

Й. Шумпетер пов'язував підприємницьку діяльність із «динамічною невизначеністю», яка породжувалася із безперервним розвитком «господарсько-політичного»

середовища і науково-технічним прогресом.

Ф. Найт уперше висловив думку про ризик як про кількісну міру вартості. Відповідно до концепції вченого, ризик – це вимірювана невизначеність: підприємець може «передбачати» або «відгадати» деякі основні параметри (результати, умови) розвитку своєї справи у майбутньому. Підхід Ф. Найта визначає математичну базу для кількісного вимірювання і моделювання ризиків, якою є апарат теорії ймовірності. Розвиток підходів Ф. Найта в галузі чисельної оцінки ризиків знайшов своє продовження в теорії раціонального вибору, що відіграє найважливішу роль у моделюванні фінансових ризиків.

Досліджуючи ризики, вважаємо, що за рекомендацією вчених доцільно виділити групу тих, які можуть бути застраховані. За певних ризикових подій інвестор має підстави сподіватися на відшкодування витрат, пов'язаних з цим ризиком. До тих, які піддаються страхуванню, належать: прямі майнові збитки, пов'язані з перевезеннями, роботою обладнання, поставкою матеріалів; непрямі збитки, спричинені демонтажем і переміщенням пошкодженого майна; ризики, що підлягають обов'язковому страхуванню (від нещасних випадків на виробництві, від захворювань, від пошкодження майна, від викрадення транспортних засобів).

Розвиваючись на основі інновацій і беззаперечно йдучи на ризик, підприємство-інноватор, щоб домогтися зниження ризику, змушене вдосконалювати свою виробничу базу, систему матеріально-технічного забезпечення, оптимізувати структуру збутової мережі і систему руху товарів, адаптуючи їх до змін (очікуваних або фактичних) ситуацій на ринку. У цьому аспекті кожна успішно реалізована інновація розширює адаптаційні ринкові можливості підприємства до змін зовнішнього середовища. Це свідчить про те, що ризик має певний дуалізм.

З одного боку, ризик є гальмівним чинником інноваційної діяльності, який загрожує негативним результатом, з другого – це шанс вирватися вперед, отримати переваги на ринку (табл.1).

Важливо окремо досліджувати внутрішній ризик підприємства, величина якого визначається особливостями організації управління та функціонування підприємства. Він займає проміжне місце між об'єктивними і суб'єктивними ризиками, оскільки містить елементи обох груп. Зокрема, наявне устаткування, технологічне оснащення, виробничі

площі, місце розташування і таке інше існують об'єктивно, але їх стан, ступінь резервування,

використання та інше залежить від суб'єктивних чинників.

Таблиця 1. Позитивні і негативні аспекти інноваційного ризику для підприємства-інноватора

Інноваційний ризик	
Негативний аспект	Стимулюючий аспект
<ol style="list-style-type: none"> Прямі фінансові втрати внаслідок несприйняття новинки ринком. Втрачені можливості через концентрацію зусиль на неперспективних напрямках. Перебудова налагодженої системи взаємодії з економічними контрагентами, наприклад, у разі неможливості використовувати традиційні канали збуту для реалізації інновації. Складнощі фінансування інноваційної діяльності, результат якої не цілком визначений. Перебудова традиційної налагодженої системи функціонування і управління підприємством. Високі витрати на залучення висококваліфікованих фахівців ззовні. Втрата іміджу в разі провалу інновації. 	<ol style="list-style-type: none"> Випередження конкурентів. Можливість використовувати переваги першовідкривача, зокрема цінову стратегію «зняття вершків». Розширення адаптаційних можливостей підприємства-інноватора до змін ситуації на ринку. Підтримання інтересу споживачів шляхом надання їм досконаліших видів продукції. Підвищення іміджу підприємства-інноватора. Проникнення в нові, найбільш привабливі з економічного погляду сфери діяльності. Реалізація творчого потенціалу працівників і менеджерів підприємства-інноватора. Удосконалення організаційної структури управління. Поліпшення фінансових результатів.

До основних чинників внутрішнього інноваційного ризику належать:

- система управління і ступінь її гнучкості;
- ступінь узгодження інтересів робітників, фахівців, менеджерів і власників підприємства-інноватора;
- ступінь резервування виробничих площ, виробничі потужності та їх гнучкість;
- використовувані технології;
- маркетинг;
- система підготовки і перепідготовки кадрів;
- структура кадрів за рівнем освіти, кваліфікації та за віком;
- форма господарювання і форма власності;
- фінансова стійкість;
- забезпеченість ресурсами;
- імідж тощо.

Результативність інноваційної діяльності залежить від того, наскільки визначені правильні методи управління, наскільки точно розроблена оцінка ризиків.

Забезпечення певної передбачуваності в інноваційній діяльності є однією зі складних проблем, тому що часто досить значні витрати можуть дати нульовий результат через значний ризик, оскільки ризик визначається як стан знань, коли відомі один або декілька варіантів за кожною альтернативою й коли ймовірність реалізації кожного результату відома особі, що приймає рішення. Невід'ємною характеристикою інновацій є підвищений ризик, отже, першорядним завданням будь-якого інноваційно-активного підприємства є управління ризиками. Від успішності його рішення в межах адекватно вибудованої системи ризик-менеджменту залежать результати реалізації всього інноваційного проекту. Інноваційні ризики класифікуються за різними ознаками (табл. 2).

Кожний з виділених видів ризику можна розподілити на складові, доки кожному з елементарних ризиків можна буде поставити у відповідність тільки йому властиві чинники ризику. При аналізі ризику доцільно виокремлювати їхні види, що не перетинаються, щоб уникнути подвійного урахування. Однак, тут існує низка проблем:

- одні ті самі чинники можуть впливати на збільшення чи зменшення різних видів ризику;

- ризику, що входять в одну із класифікаційних груп, можуть містити ризики інших класифікаційних груп і водночас самі можуть входити як складові в інші класифікаційні групи;
- один і той самий вид ризику залежно від конкретних умов може розглядатися як зовнішній і як внутрішній.

І ці проблеми потребують вирішення. В економіці для кількісного аналізу ризику використовують імовірнісний підхід, відповідно до якого для того, щоб оцінити ризик, необхідно знати всі можливі наслідки конкретного рішення чи дії (або закон їхнього розподілу) і ймовірності цих наслідків. Імовірність розвитку тих чи інших подій можна визначити, використовуючи об'єктивний метод, суб'єктивний, очікуване значення результату, мінливість чи розкид можливих результатів.

Для здійснення інновацій підприємство має забезпечувати передумови їх реалізації:

- подолати страх персоналу перед ризиком, який виникає при здійсненні різних інновацій;
- лібералізація в прийнятні інноваційних рішень, відсутність формалізації і регламентації в системі управлінських рішень, бюрократичних перешкод на шляху інновацій, здатність організаційних структур управління гнучко перебудовуватися до нових завдань і умов діяльності, посилення ролі кожної управлінської структури в інноваційному процесі, зміцнення їх взаємозв'язку і взаємодії підвищує загальний інноваційний потенціал і інноваційний клімат на підприємстві;
- піднесення рівня сприятливості до інновацій, від якого залежать інтенсивність і обсяги нововведень, рівень інноваційної сприятливості, пов'язаний з піднесенням творчого потенціалу персоналу, запровадження економічного механізму стимулювання інновацій, зростання рівня конкурентоспроможності товару, здійсненням великосерійного і масового типів виробництва, зростанням попиту на продукцію і обсягів її реалізації тощо.

Таблиця 2. Класифікація інноваційних ризиків

Класифікаційна ознака	Види ризиків
За сферами вияву	– економічний, – політичний, – екологічний, – соціальний, – технологічний, – інші.
За масштабами впливу	– у масштабах країни, – регіональний, галузевий, – ризик окремих господарюючих суб'єктів.
За суб'єктами інноваційної діяльності	– ризик інвестора в новації, – ризик одержувача інвестицій, – ризик споживача, – ризик суспільства загалом, – інші.
За формами інвестування в новації	– реального інвестування, – фінансового інвестування.
За джерелами інвестування новацій	– ризик інвестування із внутрішніх джерел, – ризик інвестування за рахунок позикових коштів, – ризик інвестування за рахунок залучених коштів.
За механізмами інвестування новацій	– ризик інвестування прибутку, – ризик інвестування за рахунок амортизаційних відрахувань, – ризик інвестування за рахунок інвестиційних позик і кредитів венчурного фінансування новацій, – ризик інвестування за рахунок облігацій підприємства.

Ступінь ризику залежить від особливостей інноваційного процесу. Великим ризиком можуть відзначитися інновації принципово нових досягнень науки і техніки, які докорінно змінюють техніко-технологічну основу виробництва, управління.

Головна внутрішня мета діяльності будь-якого підприємства або організації, що функціонують у сучасних умовах господарювання, складається в максимізації прибутку. Водночас головну мету інноваційної діяльності підприємства або організації можна позначити як одержання певного числа інновацій у вигляді нової продукції, технології, сировини, методів організації й керування й т.д., що володіють певними характеристиками. Очевидно, що головна мета підприємства і його головна мета в інноваційній діяльності не є тотожними. Разом з тим, інноваційна діяльність відіграє вирішальну роль у максимізації прибутку підприємства.

Причиною подібного протиріччя є те, що підприємство як відкрита система забезпечує досягнення своєї внутрішньої мети – одержання прибутку за рахунок додання результатам своєї діяльності у вигляді продуктів (товарів, послуг) характеристик, що відповідають вимогам зовнішнього середовища підприємства як з боку споживачів, так і держави. У цьому випадку інновації як результат інноваційної діяльності, з одного боку, повинні бути орієнтовані на краще, більше повне задоволення запитів споживачів, а з іншого боку – на одержання певного економічного ефекту у вигляді прибутку для підприємств, що оцінюють їхню розробку й упровадження.

По-перше, це розширення номенклатури реалізованої продукції (послуг).

Стосовно вже функціонуючого підприємства розширення номенклатури продукції, яка випускається,

можливо лише у двох напрямках: за рахунок випуску нової (раніше не виробленої на даному підприємстві) продукції, або за рахунок удосконалювання (модернізації або модифікації) продукції, яка випускається, або наданої послуги. Очевидно, що як перший, так і другий напрямок, який забезпечує розширення номенклатури продукції, яка випускається, чи послуг, в остаточному підсумку призведуть до збільшення прибутку, прямо пов'язаного з інноваційною діяльністю, тому що сукупність робіт, пов'язаних з розробкою, освоєнням і поліпшенням уже виробленої продукції, за своєю суттю є інноваційною діяльністю.

По-друге, максимізація ціни, за якою реалізується продукція або виявляється послуга. Очевидно, що можливість збільшення ціни реалізації продукту або послуги прямо залежать від попиту та пропозиції продукції підприємства (організації) на ринку. Найважливіше значення тут має наступне: чи діє підприємство (організація) в умовах конкурентної боротьби або посідає монопольне становище. Результатом монопольного становища є практично нічим не обмежена можливість збільшення ціни реалізації продукту або послуги й, як наслідок, прибутку. Слід зазначити, що здійснювана підприємствами й організаціями інноваційна діяльність і одержувані інновації є одним із засобів, за допомогою якого вони можуть забезпечити монопольне становище на ринку або попиті на продукцію й необґрунтовано завищувати ціну її реалізації. Необхідно звернути увагу, що у цьому випадку можливість збільшення прибутку буде залежати від виду реалізованої інновації. Інноваційна діяльність дозволяє підприємствам у певних умовах зайняти монопольне положення на ринку з усіма наслідками, тобто можливість збільшення ціни реалізації продукції або послуги, спрямована на

збільшення прибутку, прямо залежить від інноваційної діяльності підприємства (організації).

По-третє, мінімізація витрат на виготовлення й реалізацію одиниці продукції (послуги). Зниження витрат на виготовлення й реалізацію одиниці продукції або послуги можливо тільки за двома шляхами:

- за рахунок мобілізації резервів уже використовуваної технології,
- за рахунок освоєння нового технологічного ланцюга або нових елементів у старому технологічному ланцюзі.
- По-четверте, максимізація обсягів реалізації продукції або послуги. Збільшення обсягів реалізації продукції або послуги в найменшому ступені, чим раніше розглянуті напрями максимізації прибутку підприємства залежить від зусилля підприємства (організації), хоча є і певні важелі впливу на споживчий попит. Тут можна виділити два основні напрями:
- збільшення обсягів реалізації старої продукції, що вже випускається на певному підприємстві (послуги);
- нової продукції.

Збільшення обсягів реалізації старої продукції можливо за рахунок проведення комплексу маркетингових заходів, спрямованих на стимулювання збуту (реклама, лотереї, конкурси, розпродажі), вихід на нові ринки зі старою продукцією, а також за рахунок підвищення споживчої привабливості продукції. Вона містить такі елементи, як ціна продукції, якість і додаткові функції продукції.

Випуск нової продукції є також результатом інноваційної діяльності. Збільшення обсягів реалізації

продукції або послуги також багато в чому досягається за рахунок відповідних інноваційних перетворень.

Аналіз впливу інноваційної діяльності на прибутковість підприємства або організації доцільно здійснювати за двома напрямками.

Перший – це аналіз динаміки частки прибутку кожного продукту (послуги) у загальному її обсязі, тобто необхідно відслідковувати приріст прибутку по кожному продукті (послугі) номенклатури виробів підприємства, що випускаються. Керівництво підприємства повинне вживати заходів для забезпечення послідовної заміни продукції й технологій, таким чином, щоб забезпечити стійку норму прибутку, що у свою чергу досягається за рахунок активізації інноваційної діяльності.

Другий – це елементний аналіз приросту прибутку, що буде складатися із приросту прибутку за рахунок розширення номенклатури виробів, що випускаються, збільшення цін реалізації, зниження витрат на виробництво й реалізацію, а також за рахунок збільшення обсягів реалізації.

Проведення подібної роботи для вітчизняних підприємств особливо актуально, тому що більшість із них перебуває в кризових умовах і має обмежені фінансові ресурси, які можуть бути спрямовані на проведення інноваційної діяльності і багато із них стоять перед вибором найбільш оптимальних шляхів розвитку через інноваційні перетворення. Порівняння прибутковості альтернативних напрямів інноваційної діяльності є важливим інструментом обґрунтування рішень в інноваційній сфері діяльності.

Список літератури

1. Про інноваційну діяльність [Електронний ресурс] : закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
2. Дем'яненко І. В. Інвестиційно-інноваційний чинник економічного зростання / В. Дем'яненко, А. Буряк // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №11. – С. 3-11.
3. Задорожний В. П. Інноваційна діяльність в системі інвестиційної політики України / В. П. Задорожний // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – лютий (№4). – С. 26-29.
4. Ілляшенко С. М. Економічний ризик: навчальний посібник / С. М. Ілляшенко. – 2-ге вид., доп. перероб. – К.: Центр на вчальній літературі, 2004. – 220 с.
5. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним ризиком: проблеми, концепції, методи: навч. посібник / С. М. Ілляшенко. – Суми: Універс. кн. – 2003. – 278 с.
6. Микитюк П. П. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. П. Микитюк. – К.: Центр навчальної л-ри, 2007. – 400 с.
7. Микитюк П. П. Інноваційна діяльність: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / П. П. Микитюк, Б. Г. Сенів. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.
8. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посібник / Г. В. Савицька. – 3-ге вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2007. – 668 с.
9. Харів П. С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів / П. С. Харів. – Тернопіль: "Економічна думка", 2003. – 326 с.
10. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 454 с.

РЕЗЮМЕ

Литвин Зоряна

Анализ инновационных рисков

Обосновано сутність і значення інноваційних ризиків. Проаналізовані негативні і позитивні аспекти інноваційного ризику для підприємства-інноватора.

RESUME

Lytvyn Zoryana

Analysis of innovative risk

The essence and importance of innovative risks are considered in the article. Positive and negative aspects of innovative risk of enterprise are analyzed.

Стаття надійшла до редакції 09.03.2013 р.